

perus in zijn handboek voor 'krankbezoekers'. Verboden waren 'superstitiën, bijgeloof, toverij of afgoderij, waarzeggers en duivelskustenaren'.⁵⁹

Reeds in de Oudheid was de medicus een geliefd komisch figuur, bijvoorbeeld in de moppenbundel *Philogelos*.⁶⁰ En ze keerden terug in middeleeuwse toneelkluchten. In 1541 won een Antwerpse rederijkerskamer een prijs met een klucht waarin de dokter, 'Meester Jan Luerequack', een hoofdrol speelt.⁶¹ Van Overbekes tijdgenoot Focquenbroch schreef *Hans Keyenvretzer, medicijnen doctoer*. Focquenbroch was zelf medicus, en dat gold ook voor de schrijvers Samuel Coster en Salomon Rusting, die de dokter, chirurgijn of kwakzalver eveneens opvoerden in een komische rol.⁶² In deze beroepsgroep moet, net als bij advocaten, een flinke mate van zelfspot hebben bestaan. De medicus was een geliefd personage in de schilderkunst. De karikaturen bij Gerard Dou en Jan Steen sloten nauw aan bij de kluchten. En zij waren niet de enigen die het onderwerp hebben afgebeeld.⁶³

Artsen worden in de moderne westerse samenleving hoog geacht, soms zelfs bewonderd, maar in Van Overbekes tijd was dat niet zo vanzelfsprekend. Uit Van Overbekes anekdoten spreekt dikwijls een groot wantrouwen. Zo woonden in Amsterdam de bekende hoogleraar Nicolaas Tulp en diens schoonzoon, eveneens een arts, naast elkaar. Of zij goede artsen waren, werd betwijfeld, want boven Tulps deur stond 'Wandelt met Godt' en boven die van zijn schoonzoon 'Soeck het eeuwige leven'. De spreuken sierden in werkelijkheid hun gevels, zoals wordt bevestigd in de aantekeningen van de Amsterdamer Bontemantel.⁶⁴ Deze referenties maken duidelijk dat de arts werd gezien als een bemiddelaar tussen het aardse en het bovennatuurlijke. Het proces van genezing had magische aspecten. De koningen van Frankrijk en Engeland deden in Van Overbekes tijd bijvoorbeeld nog aan handoplegging. Katholieken wendden zich tot heiligen of gingen op bedevaart. In de Republiek was dat laatste niet langer toegestaan, ook niet aan katholieken. De medicus was van alle genezers de meest rationele, en die positie stond op gespannen voet met de ideeën over ziekte en genezing die nog onder de bevolking leefden.

Van alle medische behandelingen gaf niets zoveel aanleiding tot lachen als het klisteren, een onderwerp dat ook in toneelkluchten en op

schilderijen werd uitgebuit. Zo is er een mop van een man die de dokter weggaagt, als die hem vanwege zijn hoofdpijn wil klisteren: 't Zijn dollen dingen dat men de aars zal zalven om 't hoofd te genezen' (2325, 2006). Het is een klassieke grap, die wij ook elders tegenkomen. Weinig verjnd is een anekdote waarin de meid van de jonkvrouw Van de Binckhorst een zetpil opat, die haar mevrouw zojuist had uitgepoept. Zij werd nog gewaarschuwd, maar zij had er geen geloof aan gehecht: 'Praat gijlui wat, onze vrouw kakt zo zoet niet.'

In een andere mop wordt verteld hoe een patiënt alle drankjes, pillen en purgaties die hij van zijn dokter heeft gekregen, bij elkaar giet. Als hij het goedje vervolgens aan zijn dokter toont, denkt deze dat het zijn ontlasting is en concludeert dan ook: 't Is een vuile slijmige materie, gij moogt blij zijn dat het uit uw lijf is' (1556). In een variant, die evenmin getuigt van veel vertrouwen in de voorgeschreven middeltjes, laat de patiënt zijn pillen nog even een paar weken rijpen. Zij waren hem te wrang (722).

Deze moppen zijn nog vrij mild, maar elders is de boodschap heel wat scherper. Als een dokter een zieke vraagt waarom hij zijn adviezen in de wind slaat, luidt het antwoord: 'Omdat ik nog geen lust hebbe om te sterven' (2324). In een andere grap betwisten dokters en advocaten elkaar de voorrang. De oplossing is eenvoudig: de advocaten gaan altijd voor, 'want 't is een oude manier dat de dief voor en de beul achter gaat' (1616). Ook lezen wij over een verlopen dokter die uiteindelijk het hulpje wordt van een doodgraver. Logisch, zo luidt de clou, 'want tevoren hielp hij de lieden in 't graf en dat doet hij nu ook' (2005). Het waren niet alleen de artsen die het moesten ontgelden. Een apotheker die zich in een dorp wilde vestigen, kreeg van de boeren te horen dat dit niet nodig was: 'Zij wilden liever om niet sterven' (1675).

Alle wantrouwen rond de medische stand wordt nog eens samengevat in een anekdote over de Leidse hoogleraar Ewaldus Schrevelius (1575-1646). Toen deze eens aan een paar boeren vroeg wie hun dokter was, luidde het antwoord: 'Wij gebruiken hier geen dokter, wij sterven gerne onze eigen dood.' Schrevelius moet grote bekendheid hebben gehad, want over hem is ook een anekdote te vinden in het kluchtboek van Jan Tamboer.

De grimmige humor die hier ten beste wordt gebracht, heeft overeenkomsten met de grappen in de kluchten. Immers, ook daar worden